

VITALIZMUS, BOTANIKA ÉS MŰVÉSZET AVAGY A VITALIZMUS IDENTITÁSÁNAK VÁLTOZÁSA A 19. SZÁZAD ELEJÉN

GIMESY PÉTER

A látható dolgok mögött munkálkodó, rejtve létező valóság, a célt adó mozgató erő már a preszókratika, majd Platón és Arisztotelész óta meghatározója a filozófiai kérdésfelvetéseknek. Mondhatjuk, hogy magának a filozófiának is meghatározta és meghatározza identitását.

Ennek a rövid tanulmánynak elsődleges célja, hogy a 19. század első felére kialakuló változatos háttérű – filozófiai, biológiai, botanikai – vitalista elméletek egyik következményét, vagyis a művészetre tett inspiráló hatását bemutassa, s hogy ez a gondolkodásmód ennek hatására egyfajta identitásváltozáson ment keresztül. A századforduló szecessziós, premodern művészetében sok esetben jól kimutathatók a neovitalizmust képviselő elméletek művészetre gyakorolt hatásai, azonban az előzmények keresése során észrevehető és körülhatárolható egy majdnem száz évvel korábbi időszak, ahol ez az átmenet végbement. Jelen tanulmány a művészeti-botanikai kapcsolódási pontok 19. századi angliai kezdeteit keresi.

A VITALIZMUS TÖRTÉNETÉNEK, TÍPUSAINAK RÖVID ÁTTEKINTÉSE GOETHE KORÁIG

A 19. században újjáéledő életerő elméletek (vitalista elméletek) történetének rövid ismertetését a vitalizmus fogalmának magyarázatával érdemes kezdeni¹.

A vitalizmus fő jellemzője, hogy feltételez egy mögöttes szervezőerőt, életerőt (*vis vitalis*). A vitalista elméletek az életerő megnyilvánulását sokfélekép-

---

¹ A vitalizmus történetéről: Driesch, Hans: *The History and Theory of Vitalism*. Authorised translation by C. K. Ogden, Magdalene College, Cambridge. Macmillan and Co., London, 1914.; Bechtel, W. - Richardson, R. : Vitalism In. Craig Edward (Ed.): *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Routledge, London, 1938. A vitalizmus történetét érintő rövid összefoglalások magyarul: Geröly Kálmán : *A modern biológia és a dialektika* In. Korunk, 1937. 12. 3. 229-232; Magyar László András: A vitalizmusról. A középkori medicinától a romantikus medicináig. In. *Kaleidoscope Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat*, 2010. 1. 27-30.; Brunner Attila: Jegyzetek a vitalizmus magyarországi történetéhez – Humboldt, Madách, Jókai. In. *Irodalomtörténet*, 2014. 95. 3. 333-335.

pen közelítik meg, de a közös pont bennük mindig a szervetlen világtól különböző, ugyanakkor azt átjáró és éltető, működtető elv vagy erő elfogadása.

A vitalizmus előszeretettel kereste ókori filozófiai előzményeit, ezek közül itt most röviden csak az egyik lehetséges modellre, mégpedig az entelecheialis arisztotelészi magyarázatra érdemes kitérni. Ez azért is kézenfekvő mert az entelecheialis háttérrel feltételező 17. századi vitalista (Harvey²) és a századfordulón népszerű deduktív neovitalista biológiai filozófiák (Driesch³) egyaránt beépítették érvelésükbe, fogalmi apparátusukba.

Az *entelecheia* (görögül: en=ban; tel=telos=cél; és ekhein=birtokol, van) Arisztotelész (Kr. e. 384-322) rendszerében a valóság ekzsztanciális formája, mozgató „lelkesítő” elve. Az anyagban a lényeg csak a potencialitás szintjén – vagyis megvalósulásra váró lehetőségként – van jelen, aktualitását az entelecheialis *formáló erő* segítségével nyeri el. Ehhez a megvalósuláshoz, aktivitáshoz köthető az *energeia* fogalma.⁴

Az entelecheialis folyamat során a szubsztanciális forma, az anyagban megvalósítja az organizmust.⁵ Arisztotelész szerint tehát az élőlények rendelkeznek ezzel az entelecheialis hajtóerővel mint tulajdonsággal. Arisztotelész vitalista módon továbbgondolható tanai több hullámban is újjáéledtek: a 6., 12., 13. majd a 16. században az orvostudományban⁶ és a filozófiában egyaránt.

Az anyagot áttelekesítő vitalista szemlélet, illetve az ezt kizárni igyekvő mechanikus irány a 17. században ellentétes oldalakat képviselt, de keveredésükre is volt példa. A vitalizmus és ellentéte ekkor elsősorban a természet-tudományos (orvosi, fizikai) kutatás terén jelenik meg.

A 17. században a tudományos felfedezések hatására jelentősen előretör a világot mechanisztikusan értelmező, a vitalisták „idealizmusával” szembenálló szemlélet. A mechanisztikus szemlélet kezdeteit keresve filozófiai téren elsősorban René Descartes (1596-1651) racionalista embergépére kell gondolnunk.⁷

---

² Szántó Veronika: Vitalizmus, mechanizmus és élet a 17. századi brit természetfilozófiában. In. *Magyar Filozófiai Szemle*, 2016. 60. 3. 70-73.

³ Az Ernst Haeckel (1834-1919) tanítvány – ugyanakkor mesterének darwinista mechanikus-monista felfogását kritizáló – neovitalista biológus és filozófus Hans Driesch (1867-1941) kiemeli az arisztotelészi morfogenezis (formaképződés) jelentőségét az élőlények és a műalkotások megvalósulása szempontjából, lásd Driesch i.m. 12-14.

⁴ Arisztotelész: *Metafizika*. Ford., bev., jegyz.: Halasy-Nagy József, Budapest, 1936. 227; 1047a.

⁵ Arisztotelész az entelecheialis valóságról így ír a *Phüszikában*: „Hiszen [úgy születik valami] természeti módon, hogy egy benne lévő forrástól [indítatva] folytonos mozgással a célba ér.” (*Phüszika* 199 b13)

⁶ Schultheisz Emil: Filozófia a humanizmus kori orvosi stúdiumban. In. *Orvostörténeti Közlemények* 1997-1998. 43. 150-157.

⁷ Kékedi Bálint: Bárányok és mágnesek. A teleológiai megfontolások szerepéről az állati viselkedés magyarázatában Descartes rendszerén belül. In. *Magyar Filozófiai Szemle* 2016. 60. 3. 25-47.

A mechanikus, *biomechanikai* irány korai példája Marcello Malpighi (1628-94) orvos és fizikus 1661-ben megjelent munkája, melyet eredetileg levelekként írt barátjának, Borellinek.⁸ Alfonso Borelli (1608-1679) élettannal is foglalkozó fizikus és matematikus a tisztán mechanikai szemlélet első jelentős képviselője, a mozgást taglaló művében arra az álláspontra jutott, hogy elvethető a háttérben működő vitális erő feltételezése.⁹

Orvosi, fizikai területen a mechanista tudomány eredményeivel kombinálódó vitalisztikus tendenciák már a 17. században megjelentek. William Harvey (1578-1657) anatómus és fiziológus szerint a vér keringéséért és az életerő (*vis vitalis*) közvetítéséért egyaránt a szív a felelős.¹⁰ A 18. századra tehető a vitalizmus megerősödése az orvoslásban és biológiában: Georg Ernst Stahl (1659-1734) orvosként és vegyészként elgondolt dualista vitalizmusában az emberi szervezet mechanizmusát egy mögöttes mozgató erő irányítja és működteti (*anima*).¹¹

A 17-18. század során a technikai fejlődéssel párhuzamosan és annak hatására a természettudományos világképben jelentős változások mentek végbe. Ekkor zajlott a vitalizmust történetét érintő *preformáció-epigenezis vita*. A *preformizmus* neve a latin *praeformatio* (előzetes megformálódás) szóból származik. A *preformisták* (pl.: Malpighi) úgy gondolták, hogy az élőlények lekicsinyítve már benne vannak a kezdeti formákban (tojás, csíra). Az *epigenezis* elméletét képviselők szerint az egyed szervei az egyedfejlődés során alakulnak ki.¹²

A 18. század közepén elsőként Wolffnál találunk vitalisztikus tendenciákat. Caspar Friedrich Wolff (1733-1794) tekinthető az újkori epigenetika, élettan és embriológia atyjának. Az 1759-ben *Theoria Generationis* címmel kiadott könyve szerint a látható világ háttérében egy folyamatosan kibomló erő működik. Ezt nevezi „vis essentialis”-nak. Ezen az esszenciális erőn Wolff formáló, vitális és részben mechanikus erőt értett. Wolff szerint ez a szerves erő mindig jelen van az anyagi világban, melynek része, és annak? fizikai, ugyanakkor misztikus (blumenbach-i) felhang nélküli összetevője.¹³

---

⁸ Malpighi, Marcello: *De pulmonibusepistolae II. ad Borellium*, Bologna, 1661

⁹ Borelli, Giovanni Alfonso: *De motu animalium*. Tom. 1-2. Bernabeo, Roma, 1680; editio 2.: Van der Aa – Boutesteyn – Vivie – Gaesbeck, Lugduni Batavorum, 1685

¹⁰ Szántó Veronika i.m. 70-73.

¹¹ Schultheisz Emil: Georg Ernst Stahl. In. *Orvosi Hetilap*, Budapest 1964. május, 105. 20. 942-943. Elmefilozófiai szempontból lásd még: Schmal Dániel: *Az elme filozófiája a kora újkorban*, Gondolat, Budapest, 2016. 139-144.

¹² A vitalizmus történetét összefoglaló Driesch szerint minden epigenista valójában vitalista volt, lásd Driesch id. mű 39.

¹³ Duchesneau, François (2006): "Essential Force" and "Formative Force": Models for - Epigenesis in the 18th Century. In. Feltz B., Crommelinck M., Goujon P. (eds): *Self-Organization and Emergence in Life Sciences*. Springer, Dordrecht, 171-172.

A göttingeni iskolához tartozó anatómus és fiziológus Johann Friedrich Blumenbach (1752-1840) vitalista szemléletét az *Über den Bildungstrieb* címen 1781-ben megjelent munkában fejtette ki, melynek vitális fogalma a *Bildungstrieb* (más néven *nisus formativus*), vagyis formáló erő. Ezen az erőn Blumenbach „*qualitas occulta*”-t értett, melyet a szerves világot átható szervező erőként képzelt el. Szerinte ez az erő az okozója a fizikai világ működésének.¹⁴ Blumenbach epigenista gondolatainak jelentőségét Kant is elismerte többek között *Az ítélőerő kritikájában*.¹⁵

A vitalista Blumenbach hatással volt a romantika tudományfelfogására,¹⁶ Coleridge¹⁷ révén az angol irodalomra és filozófiára, valamint Goethe esszenciális formát kereső morfológiai nézeteire is.¹⁸

A vitalizmus 18. századi történetét is jellemzi tehát a „mögöttes erő” fogalmának beépítése az érvelésbe, ugyanakkor a nagy rivális mechanikus világlátás eredményeit, kutatómódszereit is gyakran felhasználják, hogy az élet és a világ működésére adott végső magyarázatként a vitalizmust kiegészítsék vele.¹⁹

A 19. század elején megjelennek a vitalizmus irodalmi, esztétizáló törekvései: Goethe kortársa, a Blumenbachnál is tanult Alexander von Humboldt (1769-1859) 1795-ben a *Die Lebenskraftoder der rhodische Genius* című művében a kozmosz működésének hátterét adó életerőről írt, ezzel visszatérve a preszokratikára is jellemző holisztikus vitalizmushoz.²⁰

---

¹⁴ Maimon, Salomon: Válogatott tanulmányai 1789-1791. In. *Filozófiai Szemle* 2006. 1-2. 184-186. Maimon Blumenbach kortársaként elemezte az összefüggést Kant filozófiájával, illetve a világlélek gondolatát vetette fel Kant Blumenbachot dicsérő megjegyzésének hatására. Lásd még: Weiss János: Maimon útkeresései a Kant utáni filozófiában. In. *Filozófiai Szemle*, 2006. 1-2. 130-132.

¹⁵ Lenoir, Timothy: Kant, Blumenbach and Vital Materialism in German Biology, In. *Isis*, 1980. 71. 1. 78-79.

¹⁶ Jardine, Nicholas: *The Scenes of Inquiry. On the reality of questions in the sciences*, Clarendon, Oxford, 1991. 25-28.

¹⁷ Coleridge 1799 februárjában iratkozott be a göttingeni egyetemre, ahol Blumenbachot hallgatta. Lásd még: Levere, Trevor H.: *Poetry Realized in Nature: Samuel Taylor Coleridge and Early Nineteenth-Century Science*, Cambridge University Press, 1981. 17.

¹⁸ Jackson, Myles W.: Natural and Artificial Budgets: Accounting for Goethe's Economy of Nature, In. *Science in Context*. 1994. 7. 03. 419-421.

¹⁹ A vitalizmus 18. századi eltérő teleológia értelmezéséről lásd Lenoir, Timothy.: *The Strategy of Life: Teleology and Mechanics in 19th century German Biology*, Univ. of Chicago Press, 1982. 6-16. 9-10.

²⁰ Meyer-Abich, Adolf: The Philosophy of Nature in Alexander von Humboldt's "Views of Nature". In. *Acta Biotheoretica*. E.J. Brill, Leiden, 1969. 18. 1-4. 20-21. Meyer-Abich Stahl dualista vitalizmusának hatását látja Humboldt ezen művében, lásd: i.m. 25-29. Az arisztotelészi entelecheialis összetevőkről lásd: i.m. 29-30.

Véleményem szerint a 18-19. század fordulóján elsősorban Goethe, illetve Humboldt műveivel a vitalista látásmód egy új irodalmi irányba átlépve a művészetekben való megjelenés útjára lépett.

GOETHE METAMORFÓZIS TANA ÉS AZ ŐSNÖVÉNY FOGALMA

Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) egy összefoglaló költeménnyel bevezetett, *Metamorphose der Pflanzen* (A növények metamorfózisa) címen 1790-ben megjelent tanulmányában és a később hozzá írt bevezetőben ismertette azt a terminológiát, amely elvezette az archetípust kereső gondolkozáshoz²¹.

Itáliai utazásai alatt (1786-88) fogalmazódott meg benne az *Urpflanze*, vagyis az *ősnövényelmélet*: az az idea, hogy van egy archetipikus Ősnövény (Urpflanze) **(1. kép)**. 1787-ben egy ideális növényről ír levelében: „...vajon nem lehetne-e fölfedezni ebben a tömkelegben az ősnövényt? Mert ilyennek mégiscsak kell lennie! Különben miről ismerném meg, hogy ez vagy az az alakulat növény, ha nem mind egyugyanazon ősmintára képződött volna?”²²

Goethe metamorfózistana nem értelmezhető a későbbi darwini szelekciós fejlődésre épülő evolúciós irány felől. Ez inkább egy folyamatosan kibomló „epigenetikus” evolúció.²³ Az alaptípust képviselő ősfurma keresése erősen platonikus felhangokkal bír, elég csak az ideatan mindenben a Jó ideájához vezető érvelésére gondolnunk. A sokféleségben felismerhető egység gondolata, a letisztult ornamentális-geometrikus művészet gyökerét is jelenti.

A folyamatban működő formáló erő leírható a metamorf energia által okozott pulzálásként: „magállapot”, szár-virág, majd összehúzóó fázis, vagyis a gyümölcs, mely tartalmazza az új magot, az új ciklus kezdetét. Az

---

²¹ Az interpretációk lehetőségéről: Zemplén Gábor (1999): *Form as Movement in Goethe's 'The Metamorphosis of Plants*, Letöltve: <http://hps.elte.hu/~zemplen/goethemorph.html> (Utolsó letöltés: 02. 02. 2020) Breidbach, Olaf (2014): *Goethe metamorfózistanáról*. In. Egymásba tükröződő emberképek. Az emberi test a 18-19. századi filozófiában, medicinában és antropológiában. Szerk. Gurka Dezső. Budapest, Gondolat, 2014. 18-21. 1812-ben Meckel, anatómus és fiziológus lefordította Wolff 1768-as „*De formatione intestinorum*” című latin nyelvű művét németre. Ez hasonlóan az 1759-es, fentebb már említett „*Theoria Generationis*” címet viselő munkához, tartalmazott a növények életciklusáról és működéséről ahhoz hasonló következtetéseket, mint amikre Goethe is jutott. Goethe felhasználta és elismerte Wolff művét, preformáció ellenességével egytértett. Lásd: Magnus, Rudolf (1961): *Goethe as a scientist*. New York, Collier Books., 65.

²² Goethe, Johann Wolfgang: *Utazás Itáliában*. Fordította és a jegyzeteket írta: Rónay György. Tarandus Kiadó, Győr, 2012. 200.

²³ Breidbach i.m. 17-18.

egész folyamat kiváltó oka a levél, mely a növény archetipikus „szerve”, minden növényi forma entelecheialis alapja.

Goethe természet- és művészetértelmezése szorosan összefügg; a művészet mint a természet harmóniáját, szimmetriáját megértő és teremtő erejét tiszteletben tartó tevékenység jelenik meg. Goethe morfológiája nagy hatással volt a botanikával foglalkozó tudósokra, és véleményem szerint a 19. század első harmadától a tanulságok levonása is megjelenik, valamint ezek alkalmazása a művészetben.

Alexander von Humboldt – akivel Goethe sűrűn levelezett – tiszteletének jeléül 1807-ben Goethe-nek dedikálta a növények földrajzáról²⁴ szóló művét, melyben Goethe-hez hasonló holisztikus állásponton van, ugyanakkor a költői, művészi és a természettudományok közti határvonalon kihívásait is érzékelteti. A tanulmány fedőlapján barátja, Thorwaldsen allegorikus rajza azt ábrázolja, ahogy a művészetek (ezen belül is a költészet, Apollón) a rejtett és sokréttű természetet (Artemiszt) képesek megérteni²⁵ (**2. kép**). A metszeten *Metamorphose* felirat látható, ezzel Humboldt Goethe iránti tiszteletét fejezte ki.

Goethe holisztikus és vitális, ugyanakkor letisztult ősfornát kereső botanikai tanainak művészeti következményeit egy angliai példán, Christopher Dresser művészi botanikáján keresztül érzékeltetem.²⁶

VITÁLIS TENDENCIÁK MEGJELENÉSE A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉNEK ANGLIAI MŰVÉSZETBEN

A MINTAKÖNYVEK SZEREPE. A VITÁLIS BOTANIKA ÉS AZ IPARMŰVÉSZET KAPCSOLATA. OWEN JONES, DRESSER, SEMPER, RUSKIN

A századfordulón jelentkező szecessziós mozgalmak számára is mintakönyvként²⁷ szolgáló, botanikai példákat tartalmazó munkák közül elsőként

---

²⁴ *Ideen zu einer Geographie der Pflanzen*, Tübingen, F. G. Cotta, 1807. Az esszé megjelent az 1808-ban kiadott *Ansichten der Natur*-ban és itt szerepelt újra az 1795-ben írt *Die Lebenskraft oder der rhodische Genius* című elbeszélés is.

²⁵ Az 1808-as gyűjteményes Humboldt-kötetben az 1795-ben írt, az életerő allegorikus történetét ismertető *Rodoszi génius* is ezt támasztja alá. Lásd: Bacsó Béla: A lepel fellebbentése: táj-kép és természet – Goethe *Vonzások és választások* című regényéhez – In: *Literatura* 2005. 2. 141-142. Az Artemisz-motívum, ember és természet kapcsolatának részletes elemzését lásd: Tevebring, F.: *Unveiling the Goddess: Artemis of Ephesus as a symbol of nature at the turn of the nineteenth century*. Lychnos, 2012. 153-166.

²⁶ A témát alaposabban bemutató tanulmányom jelenleg készül.

²⁷ A mintakönyvek típusairól lásd még: Katona Júlia–György Judit: *Díszítmények és ideák vonzásában: a Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtárának díszítőművészeti könyvritkaság gyűjteménye*. Budapest, Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2010. 10-17.

érdemes kiemelni *Owen Jones* (1809-74) építész 1856-os *The Grammar of Ornament*-jét. Jones a mű utolsó, 20. fejezetét szánta a növényi formák bemutatására; egyik lapjának illusztrálására Christopher Dressert (1834-1904) kérte fel²⁸ (**3. kép**), akit a virágok geometrikus szerkezetének ábrázolásáért meg is dicsért az előszóban.²⁹

Dresser, mivel a design oktatásán kívül botanikusként is dolgozott, igazi interdiszciplináris képzést szeretett volna megvalósítani. A School of Design-ban általa kidolgozott művészi botanika (artistic botany) tantárgy tanítása mellett 1857-től az *Art Journal* havilapban publikálta a növényi formákat a művészetben és az ipari formatervezésben hasznosító botanikai cikk-sorozatot.³⁰ A funkcionalistább irányt az 1820-as években már meghonosította a Dressernek példaként szolgáló John Lindley (1799-1865), aki Goethe morfológiájára az elsők között hívta fel a figyelmet Angliában. Lindley 1839-es *Bevezetés a botanikába* címen megjelent vaskos kötetében többször is említi a *Növények metamorfózisát*, korát megelőző műnek tarja és hangsúlyozza jelentőségét³¹, megismertetésében a francia szerzőket, köztük a goethei Ósnövényt elsőként ábrázoló Turpin-t emeli ki.³² (**1. kép**)

Dresser korai, mégis összegző művei – *Rudiments of Botany* (1859), *Unity in Variety* (1859) – okán a jénai egyetemről doktorátusi címet kapott (in absentia), mivel benyújtott írásában érezhetően foglalkozott a metamorfóziselmélettel és annak a növényi alaktanra gyakorolt hatásával³³.

Goethe progresszív ciklikusság fogalmától Dresser annyiban tért el, hogy a statikus mintázatot mutató ismétlődést hangsúlyozta, és a növény alapját jelentő tengelyfejlődésről írt.³⁴ Dresser világképe a geometria tiszteletére épült, mintakönyveiben felhívja a figyelmet az univerzális szimmetriára és szabályszerűségeire, melyet spirális és centrifugális erők alakítanak ki a növények fejlődése során. A növényi formák funkcionális motívumokként való alkalmazását, tervezésbe átemelését javasolja. Letisztult, a Bauhaus funkcionális megközelítő iparművészeti alkotási már a 20. századot készítik elő.

---

²⁸ A *Grammar* utolsó fejezete ('Leaves and Flowers from Nature') foglalkozott a természeti formákkal mint legalapvetőbb dekorációs elemekkel.

²⁹ Jones, Owen: *The Grammar of Ornament*. London, Day and Son, 1856. 12., a Dresser-rajz: XVIII. tábla.

³⁰ Dresser, Christopher: Botany as Adapted to the Arts and Art Manufactures, In. *The Art Journal*, 1857.

³¹ Lindley, John: *Introduction to Botany*, London, Longman, Third. ed. 1836. 110-111.

³² Uo. 198.

³³ Jena Universitáts archiv, Bestand Philosophische Fakultät, M. nr. 364.

³⁴ Dresser, Christopher: *On the Stem or Axis as the Fundamental Organ in the Vegetable Structure*, In. Transactions of the Botanical Society of Edinburgh, 1860. VIII. 6:1-4, 432-434.

A jénai egyetemen (tehát Goethe egyetemén) Dresser doktorrá avatásakor (1859/60) már ott dolgozott Ernst Haeckel (1824-1919) zoológus, filozófus és festő, aki a századforduló legfontosabb – vitalizmust immár mellőző, ugyanakkor a goethei morfológiát a darwinizmussal kombináló – művészi botanikai albumát (*Kunstformen der Natur*, 1899-1904) készíti el.³⁵ Azonban Dressert nem csak Goethe, hanem Humboldt is befolyásolhatta, Semperen keresztül.

A göttingeni neveltetésű Gottfried Semper (1803-1879) 1850-54 között élt Londonban, dolgozott az 1851-es világkiállításon, melynek szervezésében Owen Jones is részt vett. Jones már korábban is ismerhette Semper nézeteit, hiszen a Semperral Görögországban 1831-ben együtt dolgozó³⁶ Jules Gouryval (1803-1834) készítette az Alhambrát bemutató albumot.³⁷

Semper londoni évei alatt – miközben előadásokat is tartott a School of Design-ban, ahol Dresser a hallgatója volt – több kötetet is publikált, így 1851-ben az organikus építészetarchetípusokat bemutató alapkönyvnek számító *Az építészet négyelemét*.³⁸ Az 1852-es londoni kiállításához írt műve előkészítette Owen Jones ornamentikával foglalkozó munkáját.³⁹ A később megírt, összefoglaló jellegű *Der Stil in den Technischen und tektonischen Künsten*ben biológiai változáshoz hasonlította az építészeti stílusok organikus fejlődését.⁴⁰

Humboldt természetfilozófiai munkájában, a *Cosmos*ban⁴¹ leírtakat Semper a gyakorlatban is alkalmazta: Humboldtra támaszkodó organikus stíluselméletét a bécsi Naturhistorisches Museum ikonográfiai programjában valósította meg.⁴²

Előre tekintve a század második felének újabb irányokat mutató vitális szépséget kereső művészeire, legfontosabb angliai kapcsolódási pontként Ruskin nevezhető meg. William Dyce (1806-64) elkülöníti az ornamentikát a

---

³⁵ Walgate, Wendy: *Christopher Dresser: Influences and Impact of a Victorian Visionary*, University of Toronto, 2003. 9.

³⁶ McGrath, William J.: *Freedom in Architecture: Gottfried Semper and the Greek Ideal*, 2013. 44-45.

³⁷ Owen, Jones: *Plans, elevations, sections, and details of the Alhambra, from drawings taken on the spot in 1834 by Jules Goury, and in 1834 and 1837 by Owen Jones*, London, O. Jones, 1842.

³⁸ *Die vier Elemente der Baukunst*. Braunschweig, 1851.

³⁹ *Wissenschaft, Industrie, and Kunst, Betrachtungen bei dem Schluss der Londoner Industrie-ausstellung*, London, 1852.

⁴⁰ Semper, Gottfried: *Der Stil in den Technischen und tektonischen Künsten oder praktische Aesthetik*. Frankfurt a.M., 1860. 63.

⁴¹ 1845-1862 között jelent meg öt kötetben. Humboldt az organikus alapokból indul ki, de ő az egész kozmosz szerkezetére és annak változására vonatkoztatja a fejlődésmodellét.

⁴² Sinkó Katalin: A 19. századi ornamentika-teóriák antropológiai vonatkozásairól. In. *Iskolakultúra*, 2006. 16. 6. 21.

festészettől, melyet a természet utánzójának, míg az ornamentikát attól elvonatkoztató formanyelvnek írja le. Ez az álláspont ellentétes a John Ruskin (1819-1900) által képviselt, a spirituális szépet átélő, a művészi szépben lévő életenergiát (*vital beauty*) megismerni akaró szemlélettel. A *Modern Painters* 1883-as kiadásának második kötetében a szép megvalósulási módjairól és az élőlényeknek az életenergiában való részesüléséről ír. A növények szerepét fontosnak tartja, mivel „vitális szépségükkel” közvetítik az örömet.⁴³ Ruskin panteisztikus szépség fogalmát etikai háttérrel is bővíti, mely aztán Európaszerte széles körben fejtette ki hatását (Magyarországon pl. a szecessziót meghonosító gödöllői iskola képviselőinél). Ruskin felfogásában a vitális szépséget rombolják a negatív, sötét témák, melyeknek ábrázolásától óva intett. Az építészek számára a funkciót szem előtt tartó és az életerőt közvetítő természetes formák alkalmazását javasolta a *Seven Lamps of Architecture* című 1849-es könyvében.

ÖSSZEFOGLALÁS

A 18. század végére, a 19. század elejére a vitalizmus érezhetően kezd leválni a természettudományokról, a jelen tanulmányban nem tárgyalt Berzelius – Wöhler vita miatt is.⁴⁴ A biológia a 19. század elejétől önállósodik és már nem befolyásolják annyira a filozófiai keretek. Később – a század közepe felé – mégis a biológia, és ezen belül a botanika válik majd a vitalisztikus tendenciák képviselőjévé. Észrevehető egy, a régi vitalizmust a 19–20. század fordulójának neovitalizmusával is összekötő „jénai paradigma”, melyhez a biológia (botanika, zoológia) felől érkező tudósok köthetők (Goethe, Humboldt, Dresser, Driesch).

A 18-19. század fordulóján megírt botanikai-természetfilozófiai művek (Goethe, Humboldt) a század közepére művészeti-botanikai (Dresser), építészeti-iparművészeti (Jones) és építészetelméleti (Semper) következményeket hoztak, melyek mind a modern művészet előkészítői lettek.

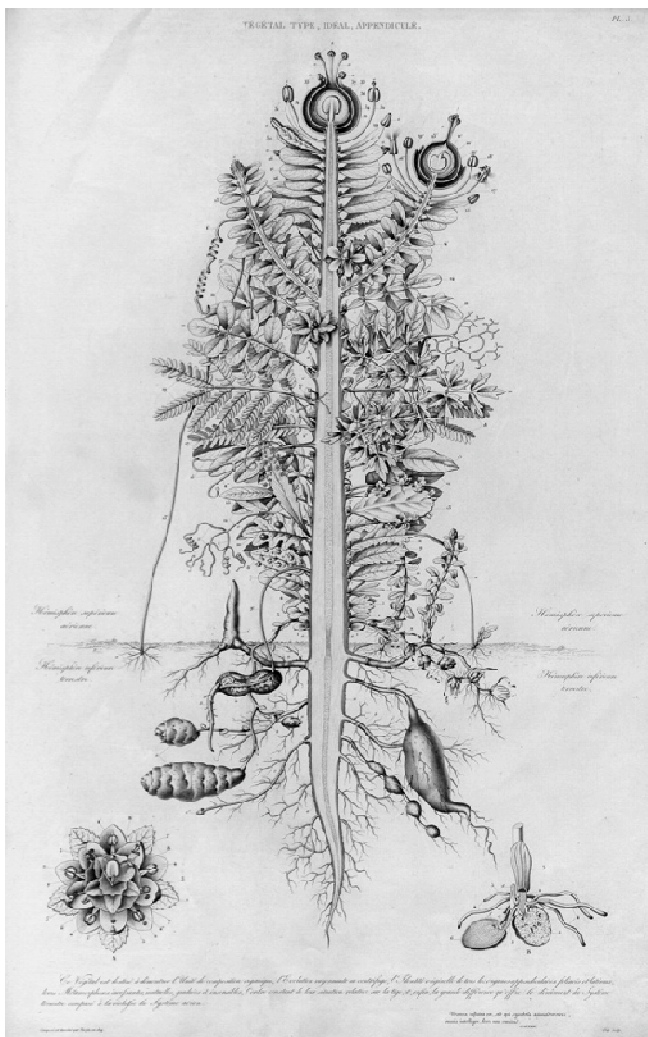
---

⁴³ Ruskin, John: *Modern Painters*, 1883. 2. ed. *Modern Painters*, II, 91-93. 109.

⁴⁴ Wöhler 1828-ban szervetlenből szerves vegyületet állít elő, ezzel megcáfolja azt, hogy az életerő szükséges minden szerves anyag létrehozásához.

KÉPMELLÉKLETEK

1. kép: Az Ősnövény. P. J. F. Turpin metszete (1837). Goethe természettudományi műveinek 1837-es kiadásában jelent meg Franciaországban.

2. kép: A költészet (Apollo) a Természet (Artemis) szobrát felfedi. Berthel Thorwaldsen metszete, 1807. Alexander von Humboldt: *Ideen zu einer Geographie der Pflanzen nebst ein Naturgemälde der Tropenländer* (1807) kötetében.

3. kép: Christopher Dresser: Levelek és virágok: XVIII. tábla. romolitográfia Owen Jones: *The Grammar of Ornament* 1856-os kötetében.

